

ÇADIR MEHTERLERİ

terli olmadığı zaman Bursa, Edirne ve Şam'dan ustalar temin ediliyor, bazan da bu merkezlerle çadır siparişleri veriliyordu. Nitekim 1750 yılında Halep'te bir otağ-ı hümayun diktiliği bilinmektedir. Ölen veya azledilen sadrazamların ve paşaların çadırları belli bir bedel karşılığında satın alınarak çadır mehteri ambarlarında muhafaza edilir, bu ambarlarda her zaman çadır imali için kullanılması gereken bol miktarda malzeme bulundurulurdu. Bunlar arasında kirpas çeşitleri, atlaslar, astar kumaşları, pamuk bezleri, çuha, yün, sim, sırma, kolan ve ip en çok bilinen çeşitlerdi.

Otağ-ı hümayun daima iki takım halinde bulundurulurdu. Çadır mehterleri, sefere çıkan padişah ve serdâr-ı ekreme ait otağlar kompleksini her zaman bir ileri menzilde hazır bulunacak şekilde kurardı. Seferler ve hac kabileleri dışında özel törenlerde, binîş* törenlerinde de çadır mehterlerine önemli görevler düşerdi. Çadır mehterleriyle yakınlığı olan yardımcı kuruluşlardan biri de Has Ahur mensuplarıydı. Hacca gidişler ve seferler sırasında çadırlar ve malzemeleri Has Ahur seyisleri tarafından yönetilen at, deve gibi binek hayvanlarının yardımıyla taşınırdı. Has Ahur seyisleri, büyük mîrâhura ve küçük mîrâhura bağlı olmak üzere iki kısma ayrılıyordu. Bu gruptan küçük mîrâhura bağlı olanlar çadır mehterlerine yardımcı olan kişilerdi ve bunlara mehterân-ı âhûr-ı küçük adı veriliirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth* (nşr. A. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 88; Ayn Ali, *Kavânîn-i Âl-i Osmân*, s. 93-94; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 42, 93; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 592; Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Askerî Vaziyeti*, s. 179-184; Konyalı, *İstanbul Sarayları*, tür.yer.; Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 158, 400, 401-444; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 453-454; Cenap Çürük — Ersin Çiçekçiler, *Örnekleriyle Türk Çadırları*, İstanbul 1983, s. 3-4; Pakalın, I, 320-321; II, 449-451.

CENAP ÇÜRÜK

ÇAGĀNİYÂN

(چغانیان)

Mâverâünnehir'de bir bölge
ve bugün mevcut olmayan
tarihi bir şehir.

Bugün Özbekistan'ın Surhanderya vadisine tekabül eden bölgenin tarihi milâttan önce VI. yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Ortaçağ'da Çagānrūd vadisine Ça-

gāniyân (Arâpça kaynaklarda Sagāniyân) denilmekteydi. Çagānrūd (Surhanderya) nehri Çagāniyân'ın ortasından geçerek kuzeyden güneye doğru akar ve Ceyhun (Amuderya) nehrine dökülür. Doğuda Vahş, güneyde Ceyhun nehriyle sınırlanan ve Tirmiz'in kuzeyine kadar uzanan bölgenin merkezi, nehir kıyısında yükselen dağ eteklerinde kurulmuş olan Çagāniyân şehridir. Çagāniyân'ın suları bol, bitki örtüsü zengin, toprakları bereketliydi ve bölgede çeşitli av kuşları bulunmaktaydı. Çok geniş bir sahayı kaplayan Çagāniyân bölgesindeki halkın eğitim seviyesi düşüktü. VI. (XII.) yüzyılda Çagāniyân şehrinde bir kapalı çarşı ve meşhur bir cuma camii vardı. Sünnî olan halk dindar ve misafirperverdi. 16.000 köyü olan bölgenin yıllık haracı 48.529 dirhemdi ve gerektiğinde tam teçhizatlı 10.000 muharip çıkarabiliyordu. Bölgenin Çagāniyân dışındaki şehirleri Dârzencî, Bâsend, Senggerdek, Beham, Şûmân, Kubadiyan, Endican, Destgird ve Henbân idi.

Çagāniyân milâdî V-VI. yüzyıllarda Eftalitler'in (Akhunlar) başşehriydi. VII. yüzyılda bölge Çagān-hudât unvanlı mahalli hükümdarlar tarafından idare ediliyordu. Hz. Osman zamanında Abdullah b. Âmir, Ahnef b. Kays'ı Toharistan'a gönderdi. Çagāniyân meliki Ahnef b. Kays'a saldırdı ve aralarında çok çetin bir savaş oldu. Sonunda bozguna uğrayan Çagāniyân kuvvetleri Cûzcân'a sığındı. As-haptan Akra' b. Hâbis onları burada bir süre muhasara ettikten sonra şehri ele geçirdi (30/650-51). Emevîler devrinde Horasan valiliğine tayin edilen Hakem b. Amr el-Gıfârî 47 (667) yılında başlattığı akınlar sonunda Ceyhun nehrini geçerek Çagāniyân'a kadar ilerlemişti. Aharûn ve Şûmân meliklerinin saldırılarına mâruz kalan Çagāniyân Meliki Tîş (Bîş) el-A'ver, Mâverâünnehir fâtihî Kuteybe b. Müslim'den yardım istedi. Bunun üzerine Çagāniyân'a gelen Kuteybe'yi törenle karşılayıp çeşitli hediyelerle birlikte şehrin altın anahtarlarını da teslim ederek kendisine itaat arzetti. Böylece Çagāniyân İslâm hâkimiyeti altına girmiş oldu (86/705). Daha önce Budist olan bölge halkı İslâm hâkimiyeti sırasında daha çok Belh kültürünün etkisinde kaldı. Çagāniyân halkı 119-121 (737-739) yılları arasında İslâm ordusunun saflarında batıdaki gayri müslim Türkler'e ve müttefiklerine karşı savaştılar. Abbâsî ihtilâli sırasında da Emevîler'le Abbâsîler arasındaki iç savaşlara katıldılar.

IV. (X.) yüzyılda Muhtâc b. Ahmed Çagāniyân'da Muhtâcoğulları (Âl-i Muhtâc) adıyla tanınan bir hânedan kurdu. Ah-fadî da yaklaşık 430 (1038-39) yılına kadar burada hüküm sürdü.

Mehdî olarak tanınan bir kişi Çagāniyân'ın Bâsend şehrinde peygamberlik iddiasında bulundu ve etrafına topladığı kalabalık bir kitleyle kendine tâbi olmayanları öldürmeye başladı. Ancak Muhtâcoğulları'ndan Ebû Ali, üzerine bir ordu sevkedip bu âsiyi öldürttü (322/934). Ebû Ali 337'de (948) Horasan valiliğinden azledildikten sonra Tirmiz, Şûmân ve Aharûn'la birlikte Çagāniyân'da ele geçirdi. Aynı yıl Sâmanî Hükümdarı I. Nûh'a isyan etti ve taraflar arasında Çagāniyân yakınlarında çok çetin bir savaş oldu. Sâmanîler Ebû Ali'yi mağlûp ettiler ve Çagāniyân'a girerek şehri yakıp yıktılar ve yağmaladılar. 341'de (952) Ebû Ali ikinci defa Horasan valisi olunca Çagāniyân'ın idaresini oğluna bıraktı. 344'te (955) ölünce cenazesi Çagāniyân'a getirildi ve burada defnedildi.

Çagāniyân 390 (999-1000) yılında Karahanlı hâkimiyetine girdi. Gazneli Mahmud Mâverâünnehir'e gelince kendisini ilk karşılayan ve hizmetine giren Çagāniyân emîri olmuştur. Karahanlı Yusuf Kadir Han ile Gazneli Mahmud'un Selçuklular'a karşı alacakları tedbirleri müzakere ettikleri Mâverâünnehir görüşmesine adı zikredilmeyen Çagānî emîri de katılmıştı (416/1025). Gazneli Mesud zamanında Çagāniyân valisi onun damadı olan Ebû'l-Kâsım idi ve 427'de (1035) Sultan Mesud'a gönderdiği hediyeler arasında Çagāniyân'da avlanmış panterler de vardı.

Çagāniyân 451'de (1059) Selçuklular'a tâbi oldu ve 456'da (1064) meydana gelen bir isyan üzerine Sultan Alparslan Çagāniyân'a giderek bu isyanı bastırdı. Bölge 561 (1165) yılında Karahitaylar'ın istilâsına uğradı. 570-571 (1174-1175) yıllarında Bâmiyân Gurluları'nın eline geçen Çagāniyân VII. (XIII.) yüzyılda Çağatay Hanlığı'nın topraklarına katıldı. Moğol istilâsıyla ilgili olarak kaynaklarda bilgi yoktur. Çagāniyân Timurîlular zamanında Denâv (Dih-i Nev) adıyla anılmaktaydı. Meşhur şair Ferruhî-i Sîstânî Çagāniyân'da Muhtâcoğulları'nın sarayında bulunmuş ve bu emîrlerden himaye görmüştür. Çagāniyânlı meşhur muhaddis ve fakihler arasında Ebû Bekir Muhammed b. İshak, Ebû Sa'd Muhammed b. Müyesser, Ebû'l-Fazl Abbas

b. Ca'fer, Ebü's-Serî Sehl b. Abdülazîz ve Sâlih b. Hibbân zikredilebilir. Çağânî-yân'da Ortaçağ'dan günümüze hiçbir eser kalmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 590-591, 597, 609, 611; Dîneverî, *el-Ahbarü'l-tivâl*, s. 66, 68, 327, 336, 361; İbnü'l-Fakih, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 322, 324; Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 65, 68; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 33-37; İbn Rüste, *el-A'lâku'n-nefse*, s. 93; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), VI, 403, 407, 424-425; VII, 30, 84, 115, 177, 226; İstahrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 295-296, 298, 319, 325, 339-341; İbn Havkal, *Şüretü'l-^{ar}*, s. 460, 462, 474, 476-477, 488, 517-519; Makdisî, *Ahsenü'l-te-kâsim*, s. 21, 34, 35, 49, 262, 268, 283, 284, 289, 290, 291, 313, 332, 340, 344-345; Gerdî-zî, *Zeynü'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., s. 26-29, 31, 41, 64; Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî* (nşr. Gani-Feyyâz), Tahran 1324, s. 68, 283, 291, 343, 354, 465-466, 492, 495-496, 502, 558, 563, 566, 569, 665; Sem'anî, *el-Ensâb*, VII, 68-70; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 408-409; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 126; IV, 509, 523; V, 127, 200, 202, 270; VII, 210-211, 289, 356, 378, 460-463, 493, 505, 512; X, 34; Cûcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, s. 387; G. Le Strange, *The Lands of Eastern Caliphate*, Cambridge 1966, s. 20, 435, 439-440; C. E. Bosworth, *The Medieval History of Iran Afghanistan and Central Asia*, London 1977, s. VIII/37, XI/50, XV/407; a.m.f., "Âl-e Mohtâj", *Elr.*, I, 764-766; Barthold, *Türkistan* (1990), s. 75-78, 86, 145, 149, 200, 207, 266-268, 318-322, 542, 547, ayrıca bk. İndeks; a.m.f., "Çağânî-yân", *IA*, III, 265-266; B. Spuler, "Çağânî-yân", *El²* (İng.), II, 1-2; DMF, I/2, s. 852; Sâdik Secâdi, "Âl-i Muhtâc", *DMBİ*, II, 132-137.

Ziya Musa BUNİYATOV

ÇAĞATAY, Ali Rifat

(ö. 1935)

Mûsiki muallimi,
bestekâr ve ud icracısı.

İstanbul'da doğdu. Babası piyade kaymakamı Hasan Rifat Bey, annesi Ayşe Hanım'dır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda Yılmaz Öztu-

Ali Rifat
Çağatay

na 1867, İbnülemin Mahmud Kemal ve Mustafa Rona 1869, Sadettin Nüzhet ise 1871 yılını vermektedir. Tahsili ve yetişmesi hakkında yeterli bilgi mevcut değilse de iyi bir müzik öğrenimi gördüğü anlaşılmaktadır. Uzun süre Bâbü'lî Me'mûrîn-i Mülkiyye Komisyonu müme-yizliğinde bulundu. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Kadıköy'de kurduğu Şark Müsiki Cemiyeti'nin ilk başkanlığını yaptı. Bu sıralarda Sadrazam Said Halim Paşa'nın kız kardeşi Prenses Zehrâ ile evlendi. Bundan sonra Kızıltoprak'taki köşkleri, hemen her akşam zamanın önemli müşikinaslarının katıldığı müzik icra ve sohbetlerinin yapıldığı bir sanat mahfili haline geldi. Bir süre Avrupa'da bulundu. Fransa'da iken hanımının ölümü üzerine İstanbul'a döndü (1922). Kadıköy'de Türk Müsiki Ocağı adlı bir cemiyet kurdu ve Çamlıca Libade'de Avrupa'ya gitmeden önceki yaşayışına göre daha sakin bir hayat sürmeye başladı. 1923 yılında Nimet Hanım'la evlendi. 1927'de Muallim İsmail Hakkı Bey'in vefatı üzerine boşalan, İstanbul Belediye Konservatuarı Tarihî Türk Müsiki Eserlerini Tesbit ve Tasnif Heyeti üyeliğine getirildi ve vefatına kadar bu görevde kaldı. Cem'iyet-i Umûmiyye-i Belediyeye üyeliği sırasında bir müddet Dârülbeydâ-i Osmânî'nin müzik heyeti reisliği ile daha sonraları Müsiki Federasyonu reisliklerinde bulundu. Hayatının büyük kısmını talebe yetiştirmekle geçirdi. Talebeleri arasında Mesut Cemil, Üdî Sâmî Bey, Subhi Ziya Özbekkan, Selahattin Pınar ve Şerif Muhittin Targan en meşhurlarıdır. 3 Mart 1935'te vefat etti ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi. Tanınmış idareci ve yazar Sâmih Rifat Bey ile Millî Mücadele'de hizmet görmüş milis paşalarından yazar Cevat Rifat Atilhan'ın büyük ağabeyleriydi.

Son devir müşikinasları arasında önemli bir yeri olan Ali Rifat Bey, müzik nazariyatıyla ilgili çalışmaları yanında icracılığı ve bestekârlığı ile de tanınmıştır. Sabırlı, kararlı ve devamlı bir çalışma temposuyla İstanbul Belediye Konservatuarı'nda Rauf Yektâ Bey, Ahmet Irsoy ve Subhi Ezgi ile beraber yaptığı çalışmalar sonucu birçok dinî ve din dışı müzik eserinin unutulmaktan kurtarılacak yeniden Türk müsiki repertuvarına kazandırılmasında büyük emeği geçmiştir.

İyi Fransızca bildiği için zamanın belli başlı müzik kitaplarını ve diğer neşriyatı inceleme imkânı buldu. Müsikiyle

ilgili makaleleri arasında "Fenn-i Müsiki Nazariyatı" adlı makale serisi, haftalık *Ma'lûmat* mecmuasının 1-7, 9-11, 13, 14, 16, 20, 21, 23 ve 28. sayılarında tefrika edilmiştir. Türk Ocağı'nın Türk Tarihî Heyeti üyeleri tarafından tercüme ve telif suretiyle hazırlanan ve 1930'da basılan *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı eserin muhtevasının yetersiz görülmesi üzerine 1932-1936 yılları arasında ikinci defa aynı adla üç seri halinde yapılan bir çalışmayı gerçekleştiren heyetin üyeleri arasında Ali Rifat Bey de bulunuyordu. 128 cüzülük bir takım teşkil eden ve müsveddeler halinde neşredilen bu yeni çalışmanın I. seri 15 ve 59, II. seri 6 ve 6/a numaralı müzik konusundaki fasiküllerini Ali Rifat Bey kaleme almıştır.

Ali Rifat Bey'in Türk müsikisinin usul, makam ve üslup olarak bütün inceliklerine hakkıyla vakıf olduğu klasik tarzda bestelediği eserlerinde açıkça görülmektedir. Kendinden önceki müzik üstatlarını yakından tanıma imkânı bulmuş, ayrıca zamanın müşikinaslarından elde ettiği eserlerle kıymetli bir nota külliyyatının sahibi olmuştur. Bu külliyyatta yer alan Prens Abdülhalim Paşa nota koleksiyonunun ayrı bir değeri vardır.

Sesi güzel olan Ali Rifat Bey, tanbur ve kemençe de çalmasına rağmen özellikle iyi bir ud icracısı olarak tanındı. Bu sebeple devrinde Üdî Ali Bey diye meşhur oldu. Şöhreti Suriye ve Mısır gibi ülkelere de yayıldı.

Türk müsikisiyle ilgili klasik çalışmalarını yanında bu müsikinin armonize edilmesi üzerinde ısrarla durmaktaydı. Kadıköy Şark Müsiki Cemiyeti'nde yönettiği Türk müsikisi konserlerinin bazısında viyolonsel, kontrbas, flüt, piyano gibi Batı müsikisi sazlarını da katarak Batılı anlamda orkestra yönetimi denemeleri yaptı. Bu çalışmalar çerçevesinde birtakım klasik Türk müsikisi eserlerini armonize etti.

Batı müsikisi etkileri taşıyan bazı çalışmaları bulunmasına rağmen bestelediğinde genellikle Türk müsikisi özellikleri hâkimdir. Operet, marş, taksim, medhal, peşrev, saz semâisi, beste, yürük semâi, şarkı, türkû ve ilâhi gibi çeşitli formlarda eserler besteledi. Sözleri Mehmed Âkif Ersoy'a ait olan İstiklâl Marşı, 1924-1930 yılları arasında Ali Rifat Bey'in acem-aşiran makamındaki bestesiyle okunup çalınmıştır. Günümüze elli altı eseri ulaşmıştır.